

A KEZDETEK: ANEKDOTIKUS ELBESZÉLÉS A FIATAL KUTATÓK AKADÉMIAJÁNAK MEGALAKULÁSÁRÓL

THE BEGINNINGS: AN ANECDOTAL NARRATIVE ON THE FOUNDING OF THE HUNGARIAN YOUNG ACADEMY

Máté Ágnes

PhD, MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest
mate.agnes.klara@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozat a jövő kutatógenerációinak szánt memoár jelleggel idézi fel a Fiatal Kutatók Akadémiájának (FKA) megalakulásához vezető eseményeket, és áttekinti a szervezet első öt évében vállalt legfontosabb feladatait.

ABSTRACT

This essay is a memoir for future generations of researchers, recalling the events leading up to the founding of the Hungarian Young Academy (HYA) and reviewing the most important tasks and projects undertaken by the organization in its first five years.

Kulcsszavak: fiatal akadémiai mozgalom, Magyarország

Keywords: movement of Young Academies, Hungary

AZ I. FIATAL KUTATÓK FÓRUMA ÉS AZ ELSŐ KÖZÖS MUNKA

A rendszerváltozás utáni Magyarország egyik legérdekesebb történetfilozófiai kérdése, hogy milyen körülmények között lesz képes egy társadalom vagy annak egy jól körülhatárolható része mélyreható strukturális reformokat végrehajtani saját magán. Mikor tud reflektálni hiedelmeire, bevett működési mintáira? Mikor képes objektíven, az egykorú politikai és társadalmi struktúrák kontextusában megvizsgálni generációkon átörökített gondolkodási mechanizmusait (Jakab–Urban, 2017)? Úgy tűnik, például akkor, ha abban a társadalomban vagy annak jól körülhatárolható részében, például az értelmiségben, a tudományos közösségben elegendő számú olyan egyén jelenik meg, akik bizonyították a közösséghez tar-

tozásukat, de emellett eredményeket értek el saját közösségüktől távol is. A magyarországi fiatal kutatói mozgalom életre hívásakor, amelyről ez a visszaemlékezés szól, elegendő volt két ilyen személy ahhoz, hogy számosságot hozzon létre, és megindítsa azokat a változásokat, amelyekre remélem, több évtizedes távlatból is büszkén tekinthetünk majd vissza.

2017-ben Lovász László, nemzetközileg elismert matematikus, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) akkori elnöke, a májusi éves közgyűlés hetében két, a tudományos közélet jövője szempontjából fontos kérdéssel kapcsolatban is lépéseket kezdeményezett (URL1). Az egyik, a jelentős teljesítménnyel rendelkező kutatónők segítése volt annak érdekében, hogy ne maradjanak láthatatlanok az akadémikusválasztások során. A másik, Magyarország bekapcsolódása a tudósszociális fiatalabb tagjainak hangot adó nemzeti fiatal akadémiák mozgalmába. Ez utóbbi cél felkarolását egy fiatal kutatóorvos, az akkor Birminghamben praktizáló Toldi Gergely neonatológus, a Global Young Academy tagja kezdeményezte az MTA elnökénél. Ennek a kezdeményezésnek a hatására került be a 2017. évi közgyűlési hét programjába az I. Fiatal Kutatók Fóruma.

A program megszervezéséről előre tájékoztatták az akkor még az MTA kutatóhálózatába tartozó intézetek igazgatóit, azzal a kéréssel, hogy az egyes intézetek fiatal kutatói – általában egy kijelölt, Lendület-pályázat-nyertes fiatal(abb) kolléga vezetésével – gyűjtsék össze a korosztályukat érintő legfontosabb kérdéseket. Az I. Fiatal Kutatók Fóruma nagy érdeklődésre tartott számot: a Felolvasóterem megtelt idősebb tudósokkal és főként azoknak a generációknak a képviselőivel, akik saját karrierjükön tapasztalták a változás szükségességét. Toldi Gergely a nemzeti fiatal akadémiák működéséről tartott előadásában a magyarországi fiatal akadémia megalakításának szükségessége mellett érvelt. A program valóban közösségi fórummá váló második részében tapasztalható, olykor indulatos és személyeskedéstől sem mentes megnyilvánulások fényében a mai napig tisztelettel adózom Gergely bátorságának, hogy mindkét orcáját oda fordítva állt ki a fiatal kutatók ügyéért.

A fórum – akárcsak Szűcs Jenő klasszikus tanulmánya szerint a feudalizmus (Szűcs, 1983) – sajátosan magyar megoldásokkal élt, és másfél óra alatt a vitában előjött az ingyen vállalt kéziratbírálóktól és a határozatlan idejű kinevezések hiányától a kisgyermekes kutatónők GYES (gyermekgondozást segítő ellátás) utáni visszatérésének nehézségéig minden elképzelhető, a fiatal kutatókat különösen foglalkoztató téma. A felszólalásokat csak kis részben vezették az első sorba kiültetett Lendület-nyertes kutatók, ehelyett nagyon demokratikus módon szót kapott mindenki. Jómagam akkor még az Irodalomtudományi Intézet fiataljainak képviselőjeként egy kilenc nyomtatott oldalnyi, szisztematikusan összeállított problémalista fontosabb pontjait olvastam fel. Számos résztvevőnek – ahogy később beszámoltak róla – már a felszólalás lehetősége is katartikus élményt jelentett, mert azt érezhették, hogy nincsenek egyedül a problémáikkal.

A fórumon kialakult konszenzus végül is nem a Fialat Kutatók Akadémiájának azonnali megalapítása mellett döntött, hanem egy kutatás elkészítéséről határozott. A majdani magyar fiatal akadémia létét igazolandó és az általa képviselni kívánt legfontosabb témakörök felmutatása érdekében egy kérdőíves felmérés terve fogalmazódott meg, amelynek összeállítását és lebonyolítását egy önkéntes fiatal kutatókból álló, néhány fős csapat vette kézbe. A 2018. évi felmérés kérdéseinek validálását Neumann Eszter szociológus végezte. A felmérés körülbelül 1500 választ áttekintő, előzetes összefoglalóját egy évvel később Alpár Donát mutatta be a II. Fialat Kutatók Fórumán. Ennek keretében a felmérést végző fiatalok javaslatokat is tettek a legégetőbb problémák megoldására, illetve a hazai fiatal kutatók versenyképességének növelésére vonatkozóan. Lovász László, aki az MTA több vezetőségi tagjával együtt részt vett az ülésen, az esemény után bejelentette a Fialat Kutatók Eseti Bizottsága nevű, akadémikusokból, intézetvezetőkből, illetve fiatal kutatókból álló ideiglenes testület létrehozását, amelynek vezetésével Pósfai Mihály akadémikust bízta meg.

AZ ALAPÍTÁS

A Fialat Kutatók Akadémiájának majdani megalakulását célzó bizottság fiatal tagjai meglehetősen *ad hoc* módon álltak össze egy munkaközösséggé. Részben olyan kutatók voltak, például Dékány Éva nyelvész, akik a fórumon jelezték tenni akarásukat, részben a korábbi, Pálinkás József elnöksége alatt hamvába holt hasonló kezdeményezés résztvevői, akik továbbra is segíteni szeretnék volna a fiatal kutatók ügyét, mint például Gyürky György fizikus. Egyrészt saját lelkesedésből, másrészt az idősebb kollégák javaslatára kerültek a munkaközösségbe már nagyobb láthatósággal rendelkező kutatók is, mint Barnaföldi Gergely Gábor fizikus, Kubinyi Enikő etológus vagy Török Péter növényökológus. Solymosi Katalin növénybiológus a felmérés előzetes eredményeinek bemutatása után jelentkezett a riporton dolgozók közé, és a szabad szöveges válaszok kiértékelése során végzett hősies munkát. A felmérés eredményeiből készült egy negyvenoldalas kutatási jelentés (URL2) és egy rövidebb összefoglaló is a *Magyar Tudomány* számára (Alpár et al., 2019). A kérdőíves kutatás igazolta, hogy szükség van egy hazai fiatal akadémia megalapítására, amelynek fő feladata a fiatal, jellemzően 45 év alatti, ám akadémiai doktori fokozattal még nem rendelkező kutatók karrierszakaszához kötődő sajátos problémák megfogalmazása és a megoldások keresése.

A Fialat Kutatók Eseti Bizottsága beteljesítve célját, feloszlott, és átadta helyét a Fialat Kutatók Akadémiájának (FKA, a nemzetközi használatban Hungarian Young Academy, HYA), amely 2019 májusában polgári jogi társulásként jött létre. A szervezet tagjainak kiválasztásában – helyt adva az első felmérést kitöltők véleményének – a szakmai kiválóság és a tenni akarás egyaránt szerepet játszott,

és játszik ma is. A huszonnégy alapító tag az eseti bizottság negyven évnél fiatalabb kutatóiból került ki, kiegészülve az elnöki bizottság tagjai által ajánlott és megválasztott, szakmai kiválóságuk miatt – például European Research Council (ERC) vagy Lendület-pályázat-nyertes – már ismertebb kutatókkal. A gyermeknevelés miatti karriermegszakítást a kutatóknak esetében másfél év keredvezménytel kompenzáltuk. A szervezet munkáját az MTA Titkársága részéről az első négy évben Kruppa Fanni segítette. A szervezet alapszabálya értelmében az FKA évente tizenkét új tagot választ. Az alapítástól számított harmadik év végére érte el teljes hatvanfős tagságát, majd 2023. május 1-jén a szervezet tizenkét legidősebb tagja befejezte négyéves aktív tagságát, és FKA-alumnusszá vált. Ezt követően – 2024 májusától – minden évben a tizenkét legrégebbi tag öt éves tagság után adja át helyét a szervezetben tizenkét újabb kutatónak.

A krónikai hitel kedvéért álljon itt a huszonnégy alapító tag névsora szűkebb szakterületük megnevezésével. A legidősebb és legfiatalabb tag között kilenc év volt a korkülönbség, tehát eltérő karrierszakaszban lévő kutatók alkották a nemek, szakterületek és a munkavégzés helye szempontjából is változatos társaságot:

Alpár Donát biológus, Bálint Erika vegyész-mérnök, Béni Szabolcs gyógyszerész, Csupor Dezső gyógyszerész, Dékány Éva nyelvész, Enyedi Balázs kutatóorvos, Ercsey-Ravasz Mária-Magdolna fizikus, Janáky Csaba kémikus, Kiss Gábor Gyula fizikus, Kóspál Ágnes fizikus, csillagász, Kovács István János geológus, Kubinyi Enikő etológus, Lengyel Balázs közgazdász, Máté Ágnes irodalomtörténész, Neumann Eszter szociológus, Novák-Gselmann Eszter matematikus, Ósi Attila paleontológus, Schlosser Gitta vegyész, Sík Domonkos szociológus, Solymosi Katalin növénybiológus, Szöllösi Gergely fizikus, Toldi Gergely orvos, Török Péter növényökológus, Venglovecz Viktória biológus.

AZ ELSŐ NÉGY ÉV ESEMÉNYEI

A Fialat Kutatók Akadémiájának első négy éve, a 2019. május 1. és 2023. május 1. közötti szakasz mozgalmas időszaknak bizonyult, amelyet a személyes együttműködési lehetőségek és a közösségépítés szempontjából megakasztott a közel két évig tartó Covid-járvány (Dékány et al., 2020). A szervezet alapításának évében a Palkovics László vezette Innovációs és Technológiai Minisztérium előterjesztésére az Országgyűlés törvényben leválasztotta az MTA kutatóintézet-hálózatát az anyaintézményről, ezután megtörtént több egyetem kiszervezése alapítványi fenntartásba, majd a pandémia lecsengésével az orosz–ukrán háború hatásai tetézték (nem csak) a fiatal kutatók addigi nehézségeit. Mindezek ellenére, a fiatal szervezet szerteágazó tevékenységeit látva 2021-ben az MTA vezetése – ekkor már Freund Tamás elnöksége alatt – úgy döntött, hogy egy együttműködési megállapodás keretében, az MTA Titkárságának költségveté-

sén belül elkülönített összeggel támogatja az FKA működését, és a szervezet az MTA Alapszabályába beemelve jogilag is magához tartozónak ismeri el. Az anyagi támogatás és a hivatalosan az FKA segítésére is kijelölt titkársági munkatárs (Pethő-Szirmai Judit) megléte elengedhetetlen feltételei annak, hogy fennmaradjon a szervezet intézményi memóriája, és biztosítva legyen annak hatékony adminisztratív működése.

Most csupán a fő tevékenységi köröket említve, kiemelném a fiatal akadémia alábbi feladatait. Az első öt évben kidolgoztuk a tagválasztás hatékony, és az MTA Köztestületének negyvenöt év alatti tagjaira nézve demokratikus módját, a kiválósági szempontok mellett a lehetőségekhez képest figyelembe véve a nemek, szakterületi domének, valamint a kutatóintézeti és egyetemi kutatók arányának egyensúlyát. A tagválasztás során a szakmai kvalitások mellett nagy súllyal esett és esik latba az is, hogy az FKA tagságára jelentkezők milyen motivációkkal rendelkeznek, mennyire elkötelezettek a szervezet céljai iránt, és milyen elképzelések megvalósítását célozzák meg ötéves tagságuk során. Bevezettünk olyan fenntarthatóan működtethető programokat, mint például a 2017 óta minden évben megrendezett Fiatal Kutatók Fóruma, a változatos tematikájú Magyar Tudomány Ünnepe rendezvény kifejezetten az FKA szervezésében, vagy az egyes hazai és külföldi pályázatokat bemutató információs napok. Tagokat delegáltunk az MTA egyes bizottságaiba, és eleget tettünk az egyéb szakmai felkéréseknek, mint a World Science Forum 2019 vagy az Academia Europaea Budapest Knowledge Hub működtetése. A hatékonyabb működés érdekében a szervezet munkáját fókuszterületek szerint bizottságokba rendeztük. A fiatal kutatók hangjaként évről évre javaslatokat fogalmaztunk meg az egyes pályázatok feltételeinek javításáért a Tempus Közalapítvány, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH), a Bolyai Kuratórium és a szakminisztériumok irányába (Gselmann–Solymosi, 2021). E tanácsadói tevékenység számos, tényeken alapuló, érvelő szöveg megalkotásával és diplomáciai csatornákon is zajlott, a külvilág számára gyakran láthatatlan, de meglehetősen időigényes – és rendszerint csupán kevés sikert hozó – munka formájában. Létrehoztuk, és megerősítettük a szervezet kapcsolatait a nemzetközi fiatal akadémiaikkal (Young Academy of Europe, Global Young Academy, European Network of Young Academies), valamint sikerült biztosítanunk a hazai fiatal kutatók nemzetközi képviseletét ezekben a szervezetekben (Swider-Cios et al., 2021). Cikkek és tanulmányok formájában írásbeli, nyilvános javaslatokat tettünk a fiatal kutatói életpálya élhetőbbé tételéért (Alpár et al., 2020). Megalkottuk és fenntartható módon beindítottuk az egyes pályázattípusokhoz tartozó mentorációs programjainkat (Bolyai Mentorprogram, majd 2023-tól NKFIH Mentorprogram is).

Mіндеzen tevékenységek során együttesen több ezer órát áldoztunk levelezésre, szövegírásra, megbeszélésekre, önkéntes alapon és a munkaidőn túl, ahogyan erre taggá válásunkkor aláírásunkkal ígéretet tettünk. Néhány esetben szembe

kellett néznünk az előttünk járó generációk bizalmatlanságával, és többször kortársaink elégedetlenségével is, akik az alapszabályunkban foglaltaktól eltérően inkább a szakszervezetek tevékenységi körébe tartozó érdekképviselőt vártak tőlünk. El kellett fogadnunk, hogy javaslatunk sokszor nem talált megértésre az illetékesek körében, és hogy a változás folyamata lassú. Ugyanakkor – például a második, 2021. évi felmérés elemzése során (Németh et al., 2022; Lengyel–Máté, 2022) – meggyőződünk róla, hogy az FKA tevékenységére mindenképpen szükség van: a fiatalok hangját hallatni kell, a szükségszerű strukturális változások bekövetkezéséért pedig kitartóan kell küzdeni (Bálint et al., 2021).

Az FKA első öt évéről, rendezvényeiről, vállalásairól és kezdeményezéseiről az egyes tagok nevének feltüntetésével egy önálló kiadványban fogunk részletesen beszámolni. A szervezet teljes tagságának nevében szeretnénk ezen a helyen megköszönni az eddigi két felmérésünk sikerét segítő külsős munkatársaknak, hogy aktívan szolgálták a magyarországi fiatal kutatók ügyét: halálával tartozunk Barnaföldi Gergely Gábor, Németh Brigitta, Munkácsy Balázs, Vida Zsófia és Lőrincz László munkájáért.

Az FKA működése első öt évében beágyazódott a nemzetközi fiatal akadémiák mozgalmába, aktív tagjainak munkájával meghatározta saját küldetését, kialakította programját, az MTA támogatása révén pedig adminisztratív működése is biztosítottá vált. Tagjainak jövőbeni feladata tehát az, hogy a szervezet hosszú távon is megvalósítsa az alapszabályban megfogalmazott vállalását, szisztematikusan képviselve a hazai fiatal kutatói réteget, hangot adva az őket érintő problémáknak, és folyamatosan dolgozva azok megoldásán.

IRODALOM

- Alpár Donát – Barnaföldi Gergely Gábor – Dékány Éva et al. (2019): Fiatal kutatók Magyarországon – felmérés a 45 év alatti kutatók helyzetéről. *Magyar Tudomány*, 180, 7, 1064–1077. DOI: 10.1556/2065.180.2019.7.13, https://mersz.hu/dokumentum/matud__557/
- Alpár Donát – Dékány Éva – Kiss Gábor Gyula et al. (2020): Magyarországi kutatási pályázatok és ösztöndíjak fiatal kutatói szemmel. Általános irányelvek és ajánlások a Fiatal Kutatók Akadémiájától. *Magyar Tudomány*, 181, 5, 703–712. DOI: 10.1556/2065.181.2020.5.12, https://mersz.hu/hivatkozas/matud_f41684
- Bálint Erika – Csuka Dorottya – Venglovecz Viktória et al. (2021): Six Reasons to Launch a Young Academy, *Nature*, 594, 7864, 599–601. DOI: 10.1038/d41586-021-01682-9, https://www.researchgate.net/publication/352573916_Six_reasons_to_launch_a_Young_Academy
- Dékány Éva – Alpár Donát – Bálint Erika et al. (2020): Fiatal kutatók nehézségei a COVID–19 járvány alatt, *Magyar Tudomány*, 181, 12, 1688–1697. DOI: 10.1556/2065.181.2020.12.13, https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=matud202012_f52130_i1
- Gselmann Eszter – Solymosi Katalin (2021): A felsőoktatás diverzitásának növeléséhez alapvető szemléletváltásra van szükség, *Magyar Tudomány*, 182, 11, 1451–1476. DOI: 10.1556/2065.182.2021.11.6, https://mersz.hu/hivatkozas/matud202111_f67886_pl

- Jakab András – Urbán László (szerk.) (2017): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, ISBN 9789632762869, <https://socialreflection.org/wp-content/uploads/2017/05/Hegymenet.pdf>
- Lengyel Balázs – Máté Ágnes (2022): Összefoglaló a Fiatal Kutatók Akadémiájának 2021-es felméréséről, *Magyar Akkreditációs Szemle*, 4, 22–25. <http://real.mtak.hu/151860/1/Magyar-Akkreditacios-Szemle-III.11.pdf>
- Németh Brigitta – Munkácsy Balázs – Vida Zsófia Viktória et al. (2022): *A fiatalok helyzete az akadémiai pályán. Fiatal Kutatók Kérdőív. Az FKA 2021-ben készült felmérések eredményei*. Budapest: Fiatal Kutatók Akadémiája, DOI: 10.36820/fka.2022, ISBN 9786156448187, https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2022/FKK2021.pdf
- Swider-Cios, Edyta – Solymosi Katalin – Srinivas, Mangala (2021): Why Science Needs a New Reward and Recognition System. *Nature*, 595, 7869, 751–753. DOI: 10.1038/d41586-021-01952-6
- Szűcs Jenő (1983): *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. (Gyorsuló idő sorozat) Budapest: Magvető Kiadó, ISBN 9632719530
- URL1: Lovász László MTA elnöki koncepciója a 2017–2020. évi elnöki ciklusra. https://mta.hu/data/MTA_elnokjelolti%20koncepcio%202017.pdf
- URL2: Alpár Donát – Barnaföldi Gergely Gábor – Dékány Éva et al. (2018): *Fiatal kutatók Magyarországon: Felmérés a 45 év alatti kutatók helyzetéről, karrierterveiről, nehézségeiről. Kutatási jelentés*. https://mta.hu/data/dokumentumok/fiatal_kutatok_helyzete_felmeres_eredmeny.pdf